

УДК 336.7

Вікторія Дудченко (Україна)

JEL classification: E5, E50, E52, E58

Вікторія ДУДЧЕНКО

кандидат економічних наук, доцент,
викладач,
кафедра міжнародних економічних відносин,
Сумський державний університет, Україна
E-mail: v.dudchenko@uabs.sumdu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-0394-1733>
<http://www.researcherid.com/rid/P-1275-2014>

© Вікторія Дудченко, 2020

Отримано: 17.01.2020 р.
Прорецензовано: 12.02.2020 р.
Рекомендовано до друку: 26.02.2020 р.
Опубліковано: 28.02.2020 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

ЕВОЛЮЦІЯ ЦЕНТРАЛЬНИХ БАНКІВ

АНОТАЦІЯ

Вступ. Протягом століть відбувався процес розвитку центральних банків, який знайшов своє відображення у площині визначення цілей, будови відносин з урядом, взаємодії з учасниками фінансового ринку, внутрішніх процесів управління. Еволюція даного інституту від створення першого емісійного банку до сучасного центрального банку, в тому числі, наднаціонального центрального банку в Європейському Союзі, характеризується складними механізмами зміни політики, практики, інституційної структури, цілей, статусу. На сьогодні відбувається черговий етап розвитку центральних банків, що характеризується розширенням мандату, реформуванням політики, формуванням інноваційних цілей. Даний етап окреслений світовою-фінансово-економічною кризою та посткризовим періодом відновлення світової фінансової системи. В цих умовах наявна тенденція до зростання ролі центральних банків у подоланні наслідків світової фінансово-економічної кризи, яка актуалізує питання інтеграції нетрадиційних заходів в інструментарій монетарної політики, координації роботи центрального банку та уряду в питаннях боргового менеджменту, співпраця центральних банків та міжнародних фінансових інституцій в питаннях банківського регулювання.

Мета. Узагальнення етапів та систематизація причин виникнення, становлення та розвитку інституту центральних банків через дослідження еволюції їх створення та трансформацію функцій.

Метод (методологія). Для дослідження історичних процесів, логічної послідовності розвитку центральних банків були використані історичний та логічний методи наукових досліджень.

Результати. Узагальнено причини виникнення центральних банків, досліджено еволюцію створення центральних банків, набуло подальшого розвитку та систематизовано етапи виникнення та розвитку центральних банків. Особливості сучасного етапу функціонування центральних банків, зміна ролі та трансформація функцій під впливом дії світових фінансово-економічних криз.

Дудченко, В., Еволюція центральних банків. *Економічний аналіз*. 2020. Том 30. № 1. Частина 1. С. 84-89.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2020.01.01.084>

Ключові слова: центральний банк; державний банк; функції центрального банку; еволюція; інфляція; монетарна політика.

UDC 336.7

Victoria Dudchenko (Ukraine)

JEL classification: E5, E50, E52, E58

Victoria DUDCHENKO

PhD in Economics,
Associate Professor,
Lecturer,

Department of International Economic Relations
Sumy State University, Ukraine

E-mail: v.dudchenko@uabs.sumdu.edu.ua<https://orcid.org/0000-0002-0394-1733><http://www.researcherid.com/rid/P-1275-2014>

© Victoria Dudchenko, 2020

Received: 17.01.2020

Revised: 12.02.2020

Accepted: 26.02.2020

Online publication date: 28.02.2020

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

EVOLUTION OF CENTRAL BANKS

ABSTRACT

Introduction. Throughout the centuries there took place a process of central banks' development that reflected on the area of target defining, establishing the relationship with government, interconnection with financial market participants, inner management processes. This institute's evolution from the first bank of issue creation till the modern central bank, including the supranational central bank in the European Union, is characterized by complicated tools of the change of policy, practice, institutional structure, aims and status. Nowadays the next stage of central banks' development occurs and is characterized by expanding the mandate, reforming the policy, developing innovative aims. This stage is outlined with the global financial and economic crisis and the post-crisis period of the world financial system's recovery. Under these circumstances, the central banks' role tends to increase in terms of overcoming the consequences on the global financial and economic crisis that prompts actualizing the issues of integration of unconventional measures in the monetary policy tool, coordination of work of central bank and government concerning debt management, cooperation between the central bank and international financial institutions within the framework of debt management, cooperation between the central banks and international financial institutions within the framework of banking management.

Purpose. Generalization of stages and systematization of the causes of emergence, formation and development of a central bank institution through the study of their creation's evolution and functions' transformation.

Method (methodology). In order to investigate the historical processes, logical sequence of central banks' development both historical and logical methods of scientific researches were applied.

Results. The reasons of central banks' emergence were generalized, the evolution of central banks' creation was studied, stages of emergence and development of central banks were further developed and systematized. The peculiarities of the modern stage of central banks' functioning, role's change and transformation of functions under the influence of global financial and economic crises.

Dudchenko, V. (2020). Evolution of central bank. *Economic analysis*, 30 (1, Part 1), 84-89.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2020.01.01.084>

Keywords: central bank; state bank; functioning central bank; evolution; inflation; monetary policy.

Вступ

На сьогодні центральні банки визначаються як установи, здебільшого державні, які регулюють діяльність банків, здійснюють монетарну, валютну, курсову політику країни чи групи країн. Виникнення, становлення та розвиток даного інституту, його функцій відбувалося поетапно, під впливом зовнішніх чинників, враховуючи національні регіональні особливості. На сучасному етапі актуальною є роль центральних банків як регулятора банківської діяльності для забезпечення стабільності фінансової системи та реалізації ефективної монетарної політики. Умови функціонування центральних банків сьогодні є досить складними. Наслідки світової фінансово-економічної кризи 2007-2008 рр. призвели до необхідності перегляду заходів політики центральних банків. Зазначені зміни мають три характерні фактори: реформування банківської культури, посилення прозорості, посилення відкритості. Дослідженням еволюції розвитку центральних банків займаються

вітчизняні та зарубіжні науковці.

Так, М. І. Савлук досліджує передумови появи центральних банків [4]. Робота В. Сміт присвячена аналізу походження центральних банків [8]. Я. А. Дробота в своїй роботі досліджує питання еволюції центральних банків [5]. Подальшого дослідження потребують періоди еволюції центральних банків з позиції оцінки змін їх функцій та стану незалежності, узагальнення чинників розвитку та систематизація рис періодів функціонування досліджуваних установ.

Мета статті

Метою статті є узагальнення етапів та систематизація причин виникнення, становлення та розвитку інституту центральних банків через дослідження еволюції їх створення та трансформацію функцій.

Виклад основного матеріалу досліджень

Становлення інституту центральних банків відбувалося поступово, еволюційним шляхом. Узагальненими передумовами для створення спочатку емісійних банків стали наступні фактори:

- фінансова криза,
- фінансування війн (державних військових витрат),
- недостатність коштів у державній чи королівській казні,
- фінансування боргу держави.

Зазначимо, що за термінологією та сутністю на початку еволюції виникли не центральні банки держав, а емісійні банки. Термін «центральні банки» почав використовуватися у XIX ст. Класичну концепцію центрального банку було закладено в роботах Генрі Торнтон, який визначив теоретичні основи функції «кредитор останньої інстанції». Важливим у зазначеній теоретичній концепції центрального банку є чітке представлення виконання умов кредитора останньої інстанції:

- мінімізація наслідків негативного впливу фінансової кризи;
- застосування в умовах фінансової кризи, ризику загрози фінансовій стійкості банківського сектору;
- надання ліквідності банківському сектору в цілому, а не окремим банкам;
- надання підтримки з метою мінімізації розгортання банківської паніки;
- фінансова підтримка є тимчасовою та надається неплатоспроможним, але кредитоспроможним банкам [7].
- Сучасну теоретичну концепцію ефективного центрального банку можна представити через реалізацію даними інститутами наступних завдань:
 - забезпечення стабільності цін;
 - забезпечення фінансової стабільності та сприяння фінансовому розвитку;

- сприяння економічній політиці держави.

Дослідники науковці відокремлюють різні першопричини виникнення центральних банків. Так, М. І. Савлук зазначає у якості передумови появи прообразу центрального банку – емісійного банку, була потреба в централізації банкотної емісії. [4, с. 512]. В. Сміт, дотримується думки, що центральний банк створений з ініціативу уряду і не є результатом природного розвитку. [8] На думку Дроботи Я. А. центральні банки утворилися еволюційним шляхом [5] Погоджуючись з поглядами науковців, вважаємо що еволюція центральних банків відбувалася за відповідними періодами, межі яких визначалися, в першу чергу, виникненням та впливом фінансово-економічних криз, під дією наслідків яких відбувалася зміна концепції, політики, інструментарію та статусу досліджуваних установ.

Дослідження особливостей еволюції центральних банків дає можливість виокремити наступні періоди становлення та розвитку даних інститутів:

1. Еволюційний період формування. Виникнення перших банків, які спочатку не мали монопольного права на випуск банкнот здійснюючи функції комерційних банків. Поступове затвердження статусу емісійних банків.
2. Період урядового (адміністративного) контролю. Затвердження керівної ролі великих привілейованих банків у кредитній системі тієї чи іншої країни.
3. Період ринкового механізму. Зростання незалежності центральних банків країн світу. Впровадження системи інфляційного таргетування.
4. Сучасний період. Розширення мандату центрального банку. Банківське регулювання. Макропруденційна політика. Підвищення прозорості, підзвітності та відкритості політики центрального банку.

Узагальнені характеристики та часові межі зазначених періодів представлені в таблиці 1.

Таким чином, у таблиці 1 наведені основні загальні риси періодів еволюції центральних банків.

Узагальнення характеристик еволюційного періоду розвитку центральних банків дозволяє виокремити наступні передумови їх створення:

- фінансування (кредитування) витрат (потреб) урядів країн, в першу чергу військових;
- уніфікація грошового обігу.

До особливих, характерних рис даного періоду можна віднести поступовість, поетапність у розвитку наступних функцій, реалізація яких була відсутня на еволюційному етапі:

- банківський нагляд;
- надання ліквідності банкам в період кризи;

Таблиця 1. Загальні характеристики періодів еволюції центральних банків*

Період	Роки	Характеристики
Еволюційний період формування	1668-1929	Встановлення фінансової стабільності Правила центрального банку
Період урядового (адміністративного) контролю	1930-1959	Адміністрування системи контролю Управління ринками Поради щодо економічної політики
Період ринкового механізму	1960-2007	Незалежність Набуває значення система інфляційного таргетування
Сучасний період	2008-сьогодні	Нетрадиційні заходи монетарної політики Реформування політики Відкритість, відповідальність і прозорість рішень Координація монетарної та фіскальної політики Фінансова стабільність, стабільність цін Інфляційне таргетування

*Джерело: складено автором [1-8].

Визначена мета ранніх центральних банків мала політичне забарвлення і не сприймалася як забезпечення цінової стабільності в сучасному розумінні. В деяких випадках, створені банки надавали комерційні банківські послуги і були найбільшим комерційним банком у певній країні. Розподілу функцій між банками, які здійснювали таке кредитно-розрахункове обслуговування економічних суб'єктів, емісію банкнот не існувало. Незначна роль банкнот у грошовому обігу сприяла поступовому закріпленню права на їх емісію в одному з банків, що відбувалося з розвитком кредитної системи. Як результат була реалізована практика закріплення за одним банком права емісії банкнот.

Таким чином, перехід емісійних (державних) банків до статусу центрального банку пов'язаний з монопольним випуском банкнот та активізацією ролі як кредитора останньої інстанції. Перехід до періоду урядового, адміністративного регулювання відбувався поступово, в ході чого центральні банки отримали відповідальність за грошову систему, зосередили основну масу золотих резервів.

Особливість періоду становлення інституту сучасних центральних банків – відсутність чіткості завдань та змішаність функцій, а саме: управління державним боргом, реструктуризація державних боргів, фінансування військових витрат. Приклад, Банк Англії та «Перший державний банк Америки». Останній було створено з метою управління державним боргом.

Таким чином, розвиток функцій та зміна ролі центральних банків відбувається у тісному зв'язку з кризовими явищами. Історичний розвиток функцій центральних банків пов'язаний з кризами всередині країн та світу в цілому. Першочерговою функцією центрального банку була функція обслуговування уряду. У 18-19 виникли перші

державні банки, національні банки, хоча не всі мали статус державних. Наприклад, Банк Англії, «Перший державний банк Америки», що були створені як комерційні установи. Поступово коло завдань, які мали б вирішувати створені банки розширювалося на вимогу часу, додалися завдання з кредитування промислових інфраструктурних проектів, випуск паперових грошей, удосконалення платіжних систем.

Розглянемо більш детально еволюційний період розвитку центральних банків, хронологію та узагальнені передумов створення яких подано у таблиці 2.

У таблиці 2 наведено хронологію центральних банківських установ, створену до двадцятого століття, яка показує їх дату заснування, а також дати початку реалізації ролей, які ми визначаємо як функції центрального банку в сучасному розумінні цього терміна.

Характеристики зазначеного періоду підтверджують, що центральні банки були створені на початку з метою випуску банкнот та надання банківських послуг. Перші центральні банки допомагали в обслуговуванні державного боргу. Реалізація банківської діяльності на даному етапі зосереджувалася на обслуговуванні депозитів інших банків, виконанні функції кредитора останньої інстанції в періоди фінансових криз, зберіганні золотих резервів.

Історичними передумовами для створення центральних банків стали наступні фактори: фінансова криза, фінансування війн (державних військових витрат), недостатність коштів у державній чи королівській казні, обслуговування боргу держави. Відмінності сучасних центральних банків пояснюються особливостями політичного, фінансово-економічного розвитку країн.

Таблиця 2. Основна хронологія та узагальнені передумови створення центральних банків

Банк	Рік			Передумови (особливості) створення
	створення	монопольний випуск банкнот	кредитор останньої інстанції	
Ріксбанк	1668	1897	1890	На початку не мав функції монопольної емісії банкнот Фінансування війн та наслідки надмірної інфляції
Банк Англії	1694	1844	1870	Акціонерне товариство. Фінансування поточних витрат королівства, фінансування торгівлі та промисловості, військові витрати, обслуговування боргу. До кінця XVIII ст. приватна установа.
Банк Франції	1800	1848	1880	Стабілізація валюти після французької Революції, збалансування державних фінансів, фінансування війн, обслуговування боргу
Нідерландський Банк	1814	1863	1870	Створений як приватна компанія. Право випуску банкнот, що були законним платіжним засобом
Національний Банк Данії	1818	1818	1880	Створений як приватний банк з монополією на валютні операції
Банк Португалії	1846	1888	1870	Заснований як комерційний банк та банк-емітент. Фінансування державних боргів
Національний Банк Бельгії	1850	1850	1850	Заснований як корпорація
Банк Іспанії	1874	1874	1910	Фінансування уряду, фінансова підтримка цивільних і колоніальних війн
Банк Італії	1893	1926	1880	Заснований як акціонерне товариство

*Джерело: складено автором [1-8].

Висновки та перспективи подальших досліджень

За результатами дослідження еволюції центральних банків було виокремлено наступні періоди: еволюційний період формування (1668-1929 рр.), період урядового (адміністративного) контролю (1930-1959 рр.), період ринкового механізму (1960-2007 рр.), сучасний період (2008 р. – сьогодні).

Еволюція розвитку центрального банку конкретної країни має специфічні риси, що пов'язані з історичними першопричинами створення, особливостями взаємовідносин з урядом та можливостями держави. Проте, можна виокремити загальні, узагальнені характеристики етапів та особливостей еволюції центральних банків:

- до XVIII ст. відсутність теоретичної концепції центрального банку, що відображалось у виконанні привілейованими банками функцій комерційних та емісійних банків;
- процес централізації емісії банкнот в окремих великих привілейованих банках відбувся з розвитком кредитної системи. Були створені

емісійні (національні) банки, що отримали виключне право на випуск банкнот.

- передумова виникнення центрального банку – фінансування (обслуговування) уряду;
- ступінь незалежності центральних банків змінювалася відповідно до періоду еволюційного розвитку. В період еволюційного формування прообрази центральних банків не мали незалежності, уряди країн визначали завдання та цілі політики даних установ. Період адміністративного контролю характеризується переходом від комерційних інтересів емісійних банків до концентрації цілей на забезпеченні стабільності банківської системи перших центральних банків країн. Період ринкового механізму характеризується зростанням ступеню незалежності центральних банків, що передбачало самостійне визначення завдань та вибір інструментів монетарної політики. Сучасний період характеризується розширенням мандату центрального банку, підкріпленням статусу незалежності принципами і механізмами підзвітності та прозорості в діяльності досліджуваних установ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Crowe Ch., Meade E. The Evolution of Central Bank Governance around the World. *Journal of Economic Perspectives*. 2007. №4. P. 69-90.
2. Ugolini S. The Historical Evolution of Central Banking. *Handbook of the History of Money and Currency*. 2018. URL: <https://hal-univ-tlse2.archives-ouvertes.fr/hal-01887004/document>.
3. Катан Л. І., Демчук Н. І., Бабенко-Левада В. Г., Журавльова Т. О. Банківська система. Дніпро : Пороги, 2017. 444 с.
4. Савлук М. І., Мороз А. М., Лазепко І. М. Гроші та кредит. Київ : КНЕУ, 2011. 589 с.
5. Дроботья Я. А. Центральні банки погляд у минуле. Держава та регіони. Сер. : Економіка та підприємництво. 2013. С. 203-206. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drep_2013_2_41.
6. Косова Т. Д., Папаїка О. О. Центральний банк і грошово-кредитна політика. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 328 с.
7. Матеріали з Вікіпедії «Генрі Торнтон». URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B5%D0%BD%D1%80%D1%96_%D0%A2%D0%BE%D1%80%D0%BD%D1%82%D0%BE%D0%BD.
8. Смит В. Происхождение центральных банков. Тверь : Твер. полигр. комбинат, 1996. 284 с. URL: <http://www.economics.kiev.ua/?id=28&view=article>.

REFERENCES

1. Crowe, Christopher, Meade, Ellen E. (2007). The Evolution of Central Bank Governance around the World. *Journal of Economic Perspectives*, 4, 69–90 [in English].
2. Ugolini, Stefano. (2018). The Historical Evolution of Central Banking. *Handbook of the History of Money and Currency*. Retrieved from: <https://hal-univ-tlse2.archives-ouvertes.fr/hal-01887004/document>.
3. Katan, L. I., Demchuk, N. I., Babenko-Levada, V. H., & Zhuravlova, T. O. (2017). *Bankiv's'ka systema* [The banking system]. Kyiv.: Kyiv's'kyi natsional'nyy ekonomichnyy universytet [in Ukrainian].
4. Savluk, M. I., Moroz, A. M., & Lazepko, I. M. (2011). *Hroshi ta kredyt* [Money and credit]. Kyiv: Kyiv's'kyi natsional'nyy ekonomichnyy universytet [in Ukrainian].
5. Drobotya, Y. A. (2013). Tsentral'ni banky pohlyad u mynule [Central banks look into the past]. *Derzhava ta rehiony – State and Regions*, 203-206 [in Ukrainian].
6. Kosova, T. D. (2011). *Tsentral'nyy bank i hroshovo-kredytna polityka* [Central Bank and Monetary Policy]. Kyiv: Tsentr uchbovoyi literatury [in Ukrainian].
7. *Materialy z Vikipediyi «Henri Thornton»* [Wikipedia article "Henry Thornton"] Retrieved from https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B5%D0%BD%D1%80%D1%96_%D0%A2%D0%BE%D1%80%D0%BD%D1%82%D0%BE%D0%BD [in Ukrainian].
8. Smit, V. (1996). *Proiskhozheniye tsentral'nykh bankov* [The Origin of Central Banks]. Tver' : Tver. poligr. Kombinat [in Russian].